

De consumptie-paradox

Auteur(s):

Buiten, G.

Werkzaam bij de sectie Nationale Rekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg. Deze bijdrage is een bewerking van een artikel dat eerder verscheen in de maandelijkse CB

Verschenen in:

ESB, 82e jaargang, nr. 4105, pagina 376, 7 mei 1997

Rubriek:

Monitor

Trefwoord(en):

nederlandse, economie, economische, geschiedenis, conjunctuur

De gezinsbestedingen namen na de oorlog nauwelijks meer toe dan het nationaal inkomen. De groei van de gezinsconsumptie werd ondergeschikt gemaakt aan die van de export. Lonen werden gezien als kostenfactor voor ondernemers en niet als bron van inkomsten voor bedrijven. De consumptie verhogen door met mate te consumeren; dat is wat na de oorlog in Nederland gebeurde en wat we de paradox van het Nederlandse Wirtschaftswunder kunnen noemen.

Per week doet elke Nederlander voor bijna vijfhonderd gulden aan boodschappen. Prijsstijgingen buiten beschouwing gelaten, werd in 1995 per hoofd van de bevolking meer dan tweeëneenhalfmaal zoveel geconsumeerd als in 1950. Deze welvaartsgroei kwam vooral tot stand in de jaren zestig en zeventig.

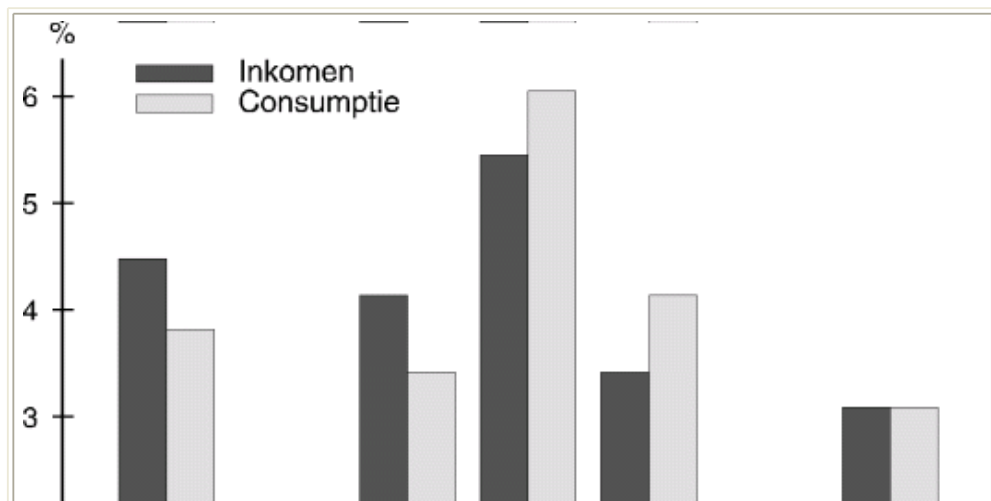
De sterke toename van de consumptie per hoofd werd mogelijk gemaakt door twee ontwikkelingen. In de eerste plaats steeg de productie en daarmee het nationaal inkomen met sprongen, zelfs als we afzien van bevolkingsgroei en inflatie. Dit was een gevolg van het industrialisatieproces dat in ons land en in de andere westerse landen plaatsvond. De tweede factor van belang was de spreiding van het inkomen: de inkomensgroei kwam aan alle groepen ten goede.

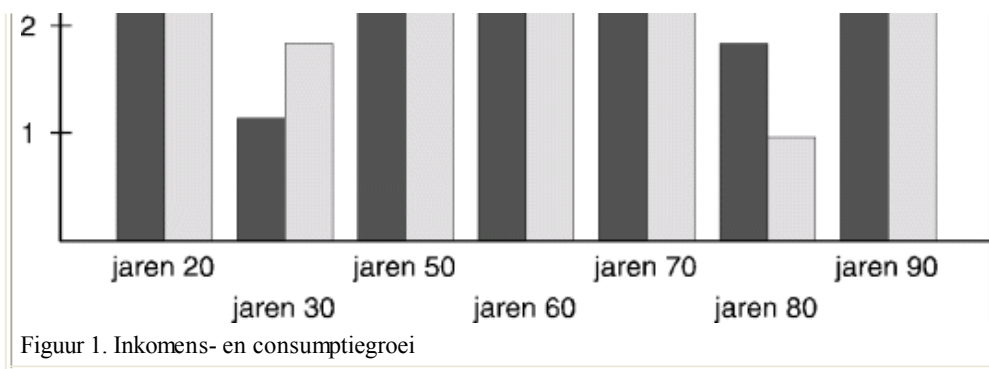
Dit samengaan van groei en spreiding van het inkomen leverde tot het einde van de jaren zeventig een stijging van de koopkracht voor nagenoeg iedereen op. In de jaren tachtig stagneerde de groei van het inkomen, waardoor ook het niveau van de individuele consumptie vrijwel gelijk bleef.

Consumptie en macro- economische ontwikkeling

Inkomensgroei voor werk

In [figuur 1](#) zijn de groei van het bbp en de consumptie per hoofd naast elkaar gezet. Zichtbaar is dat in de jaren vijftig de consumptiegroei van ondergeschikt belang was. Overheid, werkgevers en vakbonden voerden samen een beleid waarin industrialisatie en exportgroei centraal stonden. Belangrijkste doel was het bereiken van volledige werkgelegenheid. Het schrikbeeld van de massawerkloosheid uit de jaren dertig lag nog vers in het geheugen. Om werk voor iedereen te krijgen, moest Nederland een modern industrieland worden. Daarvoor waren grote afzetmarkten nodig, die vooral in het buitenland te vinden waren. Teneinde veel te kunnen exporteren, moest de uitvoer goedkoop zijn. Dat werd het beste bereikt door hoge investeringen en een laag loonpeil. Daarom maakten overheid en sociale partners centrale afspraken, waarbij de stijging van de lonen werd beperkt. De groei van de consumptie werd daarmee ondergeschikt gemaakt aan die van de uitvoer en de investeringen. De effectiviteit van dit beleid blijkt uit het feit dat de consumptiegroei in die jaren achterbleef bij de groei van het bbp. De export steeg juist sneller.

Figuur 1. Inkomens- en consumptiegroei

Loonexplosie

In de jaren zestig begon de lage-lonenpolitiek te haperen. Als gevolg van de spectaculaire economische groei na de oorlog ontstond er een tekort aan arbeiders. Werkgevers boden tegen elkaar op om personeel aan te trekken. Op die manier ontstond een ware loonexplosie. Het gevolg was dat de consumptieve bestedingen sneller stegen dan de uitvoer en dat het aandeel van de consumptie in de totale bestedingen toenam. Export en industrialisatie fungeerden echter nog steeds als motoren van de economie.

Consumptie voortrekker

In het begin van de jaren zeventig zette de verhoging van de lonen door, aangewakkerd door de inflatie en de automatische prijscompensatie. De vakbonden hadden weten te bedingen dat iedere stijging van het prijsniveau werd doorberekend in de lonen. Hierdoor ontstond een vicieuze cirkel: producten werden duurder, waardoor de lonen omhoog gingen, wat weer leidde tot prijsverhogingen, enzovoorts. De economische groei begon af te nemen, vooral na de oliecrisis in 1973. Als reactie hierop besloot de overheid tot het voeren van een 'expansieve economische politiek'. De binnenlandse bestedingen werden gestimuleerd teneinde groei en werkgelegenheid hoog te houden. Het kabinet verstreekte subsidies en uitkeringen. Er werden banen geschapen in de collectieve sector, die vooral met overheidsgeld werden betaald. De consumptieve bestedingen werden zo tot voortrekker van de economische groei bestempeld. Hun aandeel in de totale uitgaven nam nog verder toe.

Armslag voor ondernemers

Rond 1980 kwam de ommekeer. Het stimuleringsbeleid van de overheid was niet langer in staat de achteruitgang in het particuliere bedrijfsleven te compenseren. De werkloosheid steeg tot ongekende hoogten. Het regeringsbeleid zelf dreigde tot een van de oorzaken van de problemen te worden. Om de ambtenarensalarissen, de subsidies en de sociale uitkeringen te kunnen betalen, moest een steeds groter deel van de bruto-lonen en de bedrijfswinsten in de vorm van belastingen en premies worden afgedragen. Het concurrentievermogen van het bedrijfsleven holde achteruit, waardoor alleen maar meer ontslagen vielen. Een nieuwe vicieuze cirkel was ontstaan.

Kabinet en sociale partners sloegen opnieuw de handen ineen: de overheid ging bezuinigen op salarissen en uitkeringen, in de particuliere sector werd loonmatiging ingevoerd. Het aandeel van de lonen in het totale inkomen daalde, waardoor bedrijven en ondernemers meer armslag kregen. De export werd opnieuw de locomotief die de economie moest trekken. Deze politiek leidde in de jaren tachtig tot een matige stijging van de individuele koopkracht. Het gevolg was dat het aandeel van de gezinsconsumptie in de totale bestedingen weer terugliep.

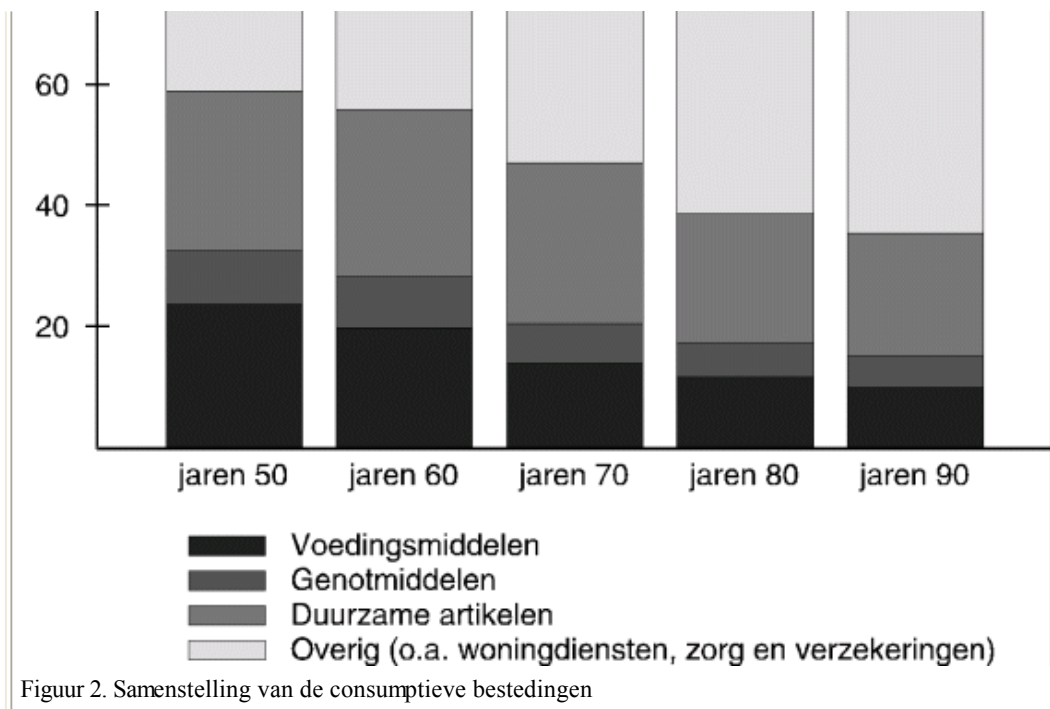
Consumptie geen zelfstandige groeifactor

De conclusie moet zijn dat in de na-oorlogse periode geen sprake was van een ongebreidelde groei van de gezinsbestedingen. De consumptie werd niet gezien als zelfstandige groeifactor. In de publieke opinie lag de nadruk op de lonen als kostenfactor voor ondernemers en niet op de uitgaven van huishoudens als bron van inkomsten voor bedrijven. De ontwikkeling van de gezinsconsumptie werd ondergeschikt gemaakt aan de export. Dit 'zuinige' beleid werd over het algemeen breed gedragen door kabinet, werkgevers, politieke partijen en vakbonden. Zo ontstond wat we de paradox van het 'Nederlandse Wirtschaftswunder' kunnen noemen: men probeerde de consumptie te verhogen door met mate te consumeren.

De smaak van het consumeren

De groei van de bestedingen ging gepaard met veranderingen in het aankooppatroon (figuur 2). Sommige uitgaven namen een steeds belangrijkere plaats in, zoals die voor energie, wonen en gezondheidszorg. Van andere kostenposten nam het belang in het huishoudboekje voortdurend af, zoals van eten, drinken en roken. Het belang van de aankopen van textiel, meubilair, apparaten en andere duurzame artikelen werd eerst groter en daarna kleiner. In de jaren zestig en zeventig ging er van iedere gulden meer naar duurzame goederen dan in de jaren vijftig, na 1980 juist minder.

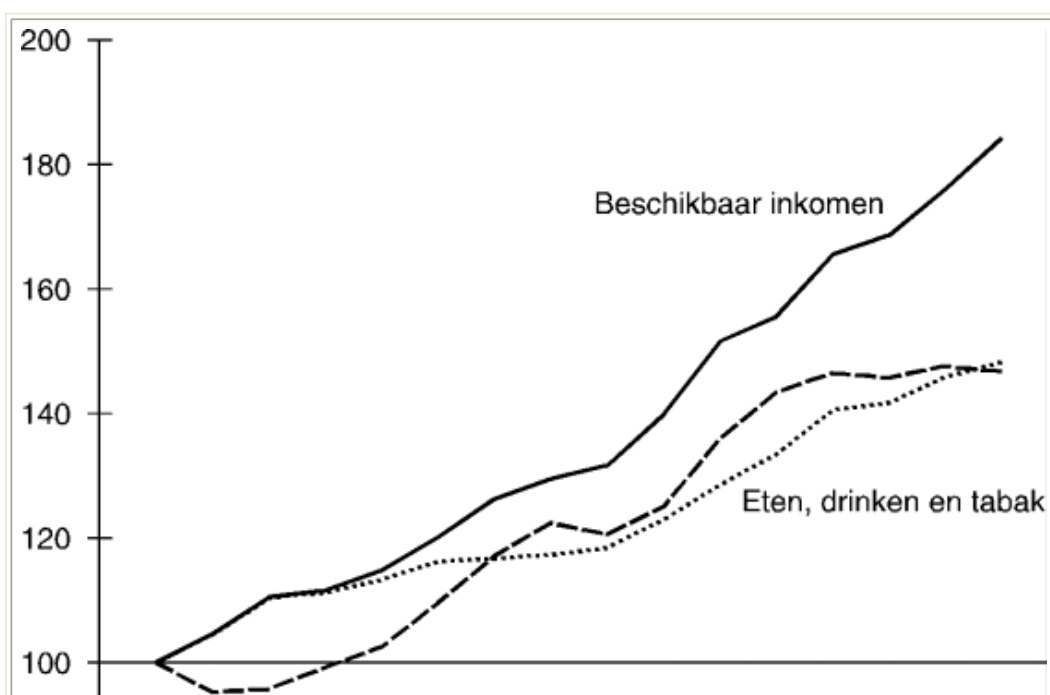

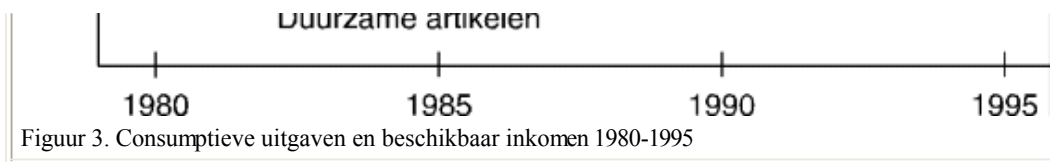
Het veranderende uitgavenpatroon weerspiegelde verschuivingen in de levensstijl. De zorg voor het dagelijks brood verdween: eten en drinken kwamen in overvloed beschikbaar. Eet- en drinkgewoonten vertoonden meer variatie. Er kwam vaker vis en vlees op tafel, er werd meer alcohol en frisdrank gedronken, het brood kreeg concurrentie van cornflakes en muesli. Indisch, Chinees, Italiaans, Mexicaans, Grieks en Turks eten wisselden steeds vaker de Hollandse pot af.

Voor de inwendige mens werd dus steeds beter gezorgd. Maar ook de uiterlijke omstandigheden verbeterden. De kwaliteit van de woning nam toe: douche en centrale verwarming werden gemeengoed, de woningen werden groter. Het toenemende verbruik van water, elektriciteit en aardgas zorgde voor verdere verhoging van het wooncomfort. Wie desondanks ziek werd, kon gebruik maken van een omvangrijk systeem van gezondheidszorg.

Met de aanschaf van duurzame goederen bouwde men een bezit op van apparaten en hulpmiddelen die het leven veraangenaamden. Eind jaren vijftig had bijvoorbeeld dertig procent van de huishoudens een wasmachine en drie procent een koelkast. Begin jaren zeventig had bijna negentig procent van de gezinnen beide apparaten in huis. Ook het bezit van televisies, platenspelers en hifi-apparatuur nam vanaf het moment van hun introductie snel toe. Het grootste succesnummer was echter de personenauto, het welvaartssymbool bij uitstek. In 1960 reden er iets meer dan een half miljoen auto's in ons land. In 1980 waren dat er viereneenhalf miljoen: bijna één per gezin. Sindsdien hielden de groei van het autobezit en van het aantal huishoudens gelijke tred.

De daling van het aandeel van de uitgaven aan duurzame goederen in de jaren tachtig en negentig had voor een deel te maken met verzadiging. Met zijn aankopen had de consument in de jaren zestig en zeventig een voorraad opgebouwd. Daarna verschoof het accent bij de bestedingen van uitbreiding van het bezit naar het op peil houden ervan. In de jaren negentig stagneerden de uitgaven aan duurzame goederen zelfs, terwijl de inkomensgroei juist doorzette (figuur 3).

Voor het antwoord op de vraag wat de oorzaken zijn van de verschuivingen in het aankooppatroon kunnen we terecht bij de econoom J.C. van Ours. In zijn proefschrift *Gezinsconsumptie in Nederland, 1951-1980* noemt hij vier factoren¹. Om te beginnen moet de groei van het huishoudbudget worden genoemd. Naarmate het inkomen toenam, kwam er geld vrij voor meer luxe en gemak. In de tweede plaats stegen de prijzen van de meeste industrieproducten minder snel dan bijvoorbeeld de huren, de tarieven in de gezondheidszorg en de diensten van de loodgieter. Hierdoor werd bijna vanzelf meer geld aan deze laatste diensten uitgegeven. Ten derde leverde de technische ontwikkeling een voortdurende stroom nieuwe producten op, waardoor vooral de bestedingen aan duurzame apparaten, zoals televisies en magnetrons, werden gestimuleerd. Tenslotte werkten veranderingen in het leefpatroon, veroorzaakt door onder meer een toename van vrije tijd, op vele manieren door in het uitgavenpatroon. Zo gaf men meer uit aan vervoer, wooncomfort en recreatie.

Deze vier factoren beïnvloedden elkaar ook onderling. De prijsdaling van industrieproducten was bijvoorbeeld voor een belangrijk deel te verklaren uit technische vernieuwingen. De prijsontwikkelingen en de uitvinding van nieuwe producten hadden een grote invloed op de levenswijze. Veel huishoudens verrichtten met de nieuwe apparaten diensten die voorheen van anderen werden gekocht. Zo kwamen de uitgaven aan stereo-installaties, LP's, televisie en video's in de plaats van bioscoop- en concertbezoek. De aankoop van auto's ging gepaard met een daling van het gebruik van trein en bus. Tenslotte was 'doe-het-zelven' een antwoord op het duurder worden van bouwvakkers op het moment dat de vrije tijd toenam en er allerlei handige en goedkope machines op de markt kwamen.

Maar ook andere factoren speelden een rol. De groei van de kosten van de gezondheidszorg hing samen met het feit dat de uitgaven hieraan grotendeels door ziekenfondsen, verzekeraars en de overheid werden vergoed, met de toegenomen geneeskundige mogelijkheden en de vergrijzing. Iets dergelijks gold voor de bestedingen aan diensten die door de overheid werden gesubsidieerd, zoals maatschappelijk werk en bejaardenzorg.

¹ J.C. van Ours, *Gezinsconsumptie in Nederland 1951-1980*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1986.